

סוגיות ודילמות אתיות במתן אבחנות ובקביעת תוכניות טיפוליות

הדרישה לאמות מידה ראויות של ידע, מיומנות מקצועית ואתיקה. פרק 2 בקוד, סעיף 2.1 – "התערבות פסיכולוגית", מפרט עיקרון זה ומתייחס ישירות לקביעה כי פסיכולוגים יבססו את עבודתם על שיקול דעת מדעי ומקצועי, ויסבירו ללקוחות שלהם או למייצגיהם החוקיים את נימוקי ההתערבות המקצועית על מנת שיהיו מובנים להם, כך שמתן ההסכמה מדעת להתערבות המקצועית על ידי הלקוח או מייצגיו החוקיים תוכל להתקבל מתוך הבנה זו.

הדילמות בנושא קביעת אבחנה ותוכנית טיפול מבטאות לא אחת קונפליקט של הפסיכולוג בין העקרונות השונים המנחים אותו בקשר שלו עם הלקוח. למשל במצבים שבהם הפסיכולוג חש מחויב לעקרון המקצועיות במתן אבחנה מדויקת ובניית תוכנית הטיפול הנגזרת ממנה מחד גיסא, ומאידך גיסא חושש כי בשל מגבלות שונות מחויבות מלאה לעיקרון זה לא תאפשר לו לעשות את כל שביכולתו כדי לקדם את רווחתו הנפשית של הלקוח. במקרים אחרים הלקוח לא מודע באבחנה שניתנה לו או באלטרנטיבות הטיפוליות, או שהקשר בין מתן האבחנה לתוכנית הטיפול המוצעת הוא רופף.

מאמר זה יתמקד לפיכך בסוגיות ובדילמות האתיות העולות בהקשר של מתן אבחנה. המאמר יתייחס לאמות המידה המקצועיות-אתיות הנדרשות במתן אבחנה, כפי שנדרש בכל התערבות פסיכולוגית, ובפרט בחשיבות של קבלת הסכמה מדעת, שמירה על מקצועיות ויושרה, ומודעות לקונפליקטים שעלולים להתעורר בין מחויבויות שונות של הפסיכולוג.

הסכמה מדעת

ההסכמה מדעת להתערבות הפסיכולוגית, הניתנת על ידי המטופל או מייצגיו החוקיים, היא מושג שבתקופה האחרונה, בעת שהחברה מדגישה ונותנת מקום נרחב ולעיתים מרכזי לזכויותיו של הפרט, הפך למושג הכרחי וחיוני בעבודת הפסיכולוג ובהחלטות המקצועיות שהוא מקבל. ההסכמה מדעת היא תנאי הכרחי ובסיסי לעצם קיומה של ההתערבות ולאופי ההתערבות. לאור זאת הרחיב הקוד המעודכן את העיסוק בנושא, והוסיף את ההגדרה של "הסכמה מדעת" כאחת מההגדרות שבבסיסו של הקוד:

בתקופה האחרונה מתרבות הפניות המגיעות לשולחנה של ועדת האתיקה בנושא של מתן אבחנות וקבלת החלטות על תוכניות טיפוליות, הן כפניות להתייעצויות של פסיכולוגים והן כתלונות המוגשות על פסיכולוגים על ידי לקוחות שלהם. הדילמות העולות מפניות אלו אינן מצטמצמות לשדה העבודה של הפסיכולוגיה הקלינית, אלא רלוונטיות ומונחות גם לפתחם של פסיכולוגים חינוכיים והתפתחותיים, הנדרשים לתת אבחנות במערכות חינוכיות וטיפוליות, פסיכולוגים שיקומיים ורפואיים הנדרשים לאבחנות כבסיס לתוכניות שיקום וטיפול במטופלים הסובלים ממחלות ונכויות, ופסיכולוגים חברתיים-תעסוקתיים הנותנים אבחנות לצרכים תעסוקתיים.

בנוסף לסוגיות האתיות הנוגעות למתן אבחנה מדויקת באשר למצבו של המטופל, על השלכותיה השונות, לעתים קרובות דילמות אלו עוסקות גם בשאלה המקצועית-אתית האם ובאיזו מידה לשתף את המטופל באבחנה שניתנה לו, בהשלכותיה על התוכנית הטיפולית המומלצת עבורו, ובמשמעויות האפשריות של האבחנה והתוכנית הטיפולית על עתידו. בהקשר לכך, הפונים שואלים לא אחת האם פירוט נושאים אלה בפני הלקוח שלהם חיוני כדי לקבל מהלקוח או ממייצגיו החוקיים (אפוסטרפסיו של קטין או חסר ישע) הסכמה מדעת להתערבות המומלצת על ידי הפסיכולוג.

בבואה של הוועדה לדון בפניות אלה עומדים בפניה העקרונות המשקפים את ערכי המקצוע. קוד האתיקה של הפסיכולוגים בישראל (2017) מושתת על הערכים המהווים את הבסיס להתנהלות מקצועית-אתית ומוסרית ראויה, המתורגמים לעקרונות בסיס ולכללים להתנהלות מקצועית. על פי עקרונות אלו, ייעודו ומחויבותו של הפסיכולוג, כמוגדר בקוד האתיקה, הוא קידום הרווחה הנפשית של הלקוחות שלו ומזעור סבלו. עיקרון א' לקוד – "ייעוד ומחויבות המקצוע והעוסקים בו לקידום הרווחה הנפשית", קובע:

"בעבודתם המקצועית יפעלו הפסיכולוגים לקידום רווחתו הנפשית של הלקוח ולמזעור סבלו. זאת על פי שיקולים מקצועיים ומתוך הכבוד הראוי לאדם, לערכיו, לזכויות, להגדרתו העצמית ולאוטונומיה שלו".

עיקרון ג' לקוד – "עבודה מקצועית-אתית", מגדיר את

משולחנה של ועדת האתיקה

טיפול מותאם, ובכך תקדם מתן סיוע מקצועי ברמה גבוהה לבעיה המוצגת, לשם קידום רווחתו הנפשית של הלקוח.

יושרה

כבכל התערבות פסיכולוגית, גם בהליך מתן אבחנה נדרשת מהפסיכולוג מודעות להטיות אפשריות שלו, וכן הקפדה שלא יהיו מעורבים במתן האבחנה שיקולים זרים מכל סוג שהוא. לעיתים אין מדובר בהכרח בשיקולים זרים ללקוח, אלא במתח בין שיקולים שונים בקשר למטופל עצמו. כך למשל, כאשר פסיכולוג מחויב מצד אחד למתן אבחנה מקצועית הנאמנה למצבו של הלקוח, אך הוא חושש כי מתן האבחנה תגביל את יכולתו לסייע למטופל בשל מגבלות חיצוניות לטיפול עצמו או בשל השלכות האבחנה על היבטי חייו של הלקוח מחוץ לחדר הטיפול. במצב עניינים זה היושרה המקצועית עלולה להיחווה על ידי הפסיכולוג כעומדת בסתירה לייעוד המקצועי שלו להיטיב עם המטופל ולמזער את סבלו.

מודעות לקונפליקטים בין מחויבויות מתחרות

בצד המחויבות לסייע למטופלים ולהקל על סבלם, פסיכולוגים עובדים בתוך מסגרות ציבוריות או פרטיות שלהן הגדרות, כללים, מחויבויות ומגבלות שונות. פסיכולוגים מתחומי פעילות שונים עלולים להיתקל בדילמות וקונפליקטים מקצועיים-אתיים העולים גם מתוך הכללים, הגבולות והאינטרסים של המערכות שבהן הם מועסקים, שלא תמיד עולים בקנה אחד עם צרכי הייחודיים של המטופל. מצבים אלו עלולים לעורר דילמה כיצד לשמור על הנאמנות ללקוח מחד גיסא, ולמערכת המעסיקה את הפסיכולוג מאידך גיסא, כולל ההוראות הניהוליות שלה. קוד האתיקה הכיר בקיומם של קונפליקטים ודילמות כאלה, והתייחס אליהם בהרחבה. בעיקרון א' לקוד – "ייעוד ומחויבות המקצוע והעוסקים בו לקידום הרווחה הנפשית", נקבע:

"במצבים של ניגוד אינטרסים או כאשר נוצרים קונפליקטים בין מחויבויות מתחרות, על הפסיכולוגים לעשות כל שביכולתם כדי להגיע לפתרון שיאפשר להם למלא את תפקידיהם בצורה מקצועית ואחראית, והם יפעלו כדי למנוע נזק אפשרי או למזער אותו ככל האפשר".

"ההסכמה מדעת ניתנת על ידי הלקוח לאחר שקיבל מידע מהפסיכולוג על מהות ההתערבות ואופן התנהלותה. הסכמה מדעת היא תנאי הכרחי לקיומה של התערבות פסיכולוגית".

נושא ההסכמה מדעת מודגש גם בפרק 5 לקוד, העוסק בהבניית הקשר המקצועי ובחזרה הטיפולי בין הפסיכולוג והלקוח. בסעיף 5.1 לקוד – "הסכמה מדעת להתערבות מקצועית", נקבע:

"בכל התערבות מקצועית על הפסיכולוגים ליידע את הלקוחות ואת מייצגיהם, בשפה שתהיה מובנת להם, בכל הנוגע לעניינים הבאים: הפרטים המקצועיים; אופייה של ההתערבות המקצועית; מסגרתה של ההתערבות המקצועית; אופן היערכותה של ההתערבות המקצועית; תנאי הסודיות והחיסיון; קיומה של רשומה פסיכולוגית; וענין ההסכמה מדעת ... סמוך ככל האפשר לראשיתה של ההתערבות, פסיכולוגים יספקו מידע הולם על אופייה של ההתערבות הכולל את תכליתה, סיכוייה, סיכונים וחלופותיה".

הליך קביעת האבחנה למטופל נדרש אפוא לעמוד בכל התנאים של התערבות מקצועית-אתית, ובכלל זה שיתוף הלקוח כחלק מקבלת ההסכמה מדעת.

מקצועיות

בבוא הפסיכולוג להחליט על האבחנה הנכונה עבור המטופל שלו, נדרשת ממנו רמה גבוהה של ידע מקצועי ומדעי, מומחיות, מיומנות והכשרה, יכולת לבחון את מכלול הנתונים שנאספו על ידו באשר למטופל, ולגזור מהם את האבחנה המתאימה למטופל המסוים. הליך מתן האבחנה צריך להיות מונחה על ידי הידע המקצועי, תוך שימוש בכלים מקצועיים מקובלים ובהתאם למטרות ההתערבות, וזאת על מנת לאפשר הליך מדויק ככל האפשר, שאותו יוכל הפסיכולוג לנמק לעצמו ולאחרים. אם מתקבלות מספר אבחנות, רצוי לציין את האבחנה שבמוקד הפנייה או מצוקת המטופל, אשר בהתייחס אליה תיבנה התוכנית הטיפולית. בסעיף 8.5 לקוד – "רשומת האבחון וחוות הדעת המבוססת עליה", בפרק 8 העוסק באבחון והערכה, נקבע כי "פסיכולוגים יבטיחו שחוות דעת הנכתבות על ידם יתבססו על חומר האבחון וההערכה, ועליהן להיות מנומקות לפי חומר זה". אבחנה מבוססת ומדויקת תאפשר קבלת החלטה על

לתוכנית ההתערבות המותאמת לאבחנה ולצרכיו. זאת, לאחר שהלקוח הבין את כל המשמעויות, הרווחים הצפויים וגם המחירים האפשריים של האבחנה והתוכנית הטיפולית על גבולותיה, ויתחייב לחוזה הטיפול.

לסיכום

בסיכום דברינו, אנו מבקשים להדגיש מספר נושאים החיוניים והכרחיים בעבודת הפסיכולוג המבקש לשמור על רמה מקצועית ואיתת גבוהה, להישמע לכללי האתיקה המקצועית, ולמלא את יעודו המרכזי – לסייע למטופל שלו לשם קידום רווחתו ומזעור סבלו:

1. אבחנה פסיכולוגית הניתנת על ידי פסיכולוגים צריכה להיות מקצועית, מדויקת, נאמנה לממצאים שנאספו על הלקוח, מצבו, מאפייניו וצרכיו הייחודיים. מתן אבחנות צריך להיות מבוסס על ידע מקצועי ומחקרי, מומחיות, מיומנות והכשרה מתאימים, וכמובן גם על יושרה ואוטונומיה מקצועית של הפסיכולוג.

2. האבחנה צריכה להיות מוסברת ללקוח ו/או למייצגיו החוקיים בצורה בהירה, מותאמת למצבו, יכולותיו והתפתחותו, כך שיבין כמיטב יכולתו את האבחנה שניתנה לגבי מצבו, מה הם הצרכים הטיפולים הנגזרים ממנה, מה התועלות והמחירים הצפויים של ההתערבות הטיפולית המומלצת, וייתן הסכמה מדעת להתערבות זו.

3. על הפסיכולוג, במיוחד במערכות ציבוריות, לדון עם הלקוח בשקיפות, כחלק מהחזרה הטיפולית שהוא עורך איתו, על האבחנה שניתנה לו, ההמלצות הטיפוליות, אך גם בגבולות הסודיות ובמצבים אפשריים שבהם הסודיות תופר, ובגבולות ההתערבות המקצועית.

4. במצבים שבהם הפסיכולוג פועל בתוך מסגרת של כללים או מגבלות המוכתבים על ידי המערכת שבה הוא עובד, ונתון ללחצים חיצוניים בקשר למתן אבחנות שלא בהכרח עולות בקנה אחד עם מצבו וטובתו האישית של המטופל, עליו להציף סתירות אלה, להתמודד איתן ביושרה ובביטחון מקצועי, ולקבל החלטות אוטונומיות, מתוך הכרה בגבולותיו המקצועיים. בנוסף, חשוב שיציף את הדילמות בפני הממונים עליו, יתייעץ עם מדריכים, עמיתים, ממונים מקצועיים, ובמקרה הצורך גם עם ועדת האתיקה, כדי לבחור את החלופה הנכונה ביותר להחלטתו המקצועית.

חברי ועדת האתיקה:

יונת בורנשטיין בר-יוסף - יו"ר, שלומית בן-משה

ד"ר מיכה וייס, נגה קופלביץ', ד"ר אורלי קמפף-שרף

בפרק 1 לקוד - "ישום כללי האתיקה", סעיף 1.2 - "דילמות בין כללי אתיקה לבין מערכות כללים אחרות", נקבע:

"פסיכולוגים יהיו ערים לסתירות ולדילמות אפשריות בין כללי האתיקה לבין כללי החוק וכללי המסגרות הנוגעות לעבודתם. במצבים של סתירות עליהם לפעול בשקיפות המרבית מול הלקוחות, ולהתייעץ בעניינים אלו עם גורמים מקצועיים".

בנוסף, בפרק 6 - "יחסים מקצועיים בין פסיכולוגים ולקוחותיהם", סעיף 6.2 - "נאמנויות כפולות של הפסיכולוג", נכתב: "פסיכולוגים, ובעיקר אלו העובדים במערכות חינוכיות וארגוניות אחרות, נתונים במצב של נאמנות כפולה. נאמנותם היא בזמן הן ללקוח הן למערכת הקשורות להתערבות המקצועית, דבר היוצר מועדות למחויבויות סותרות העלולה להשפיע לרעה על שיקול הדעת המקצועי.

במצבים של נאמנות כפולה, יבהירו הפסיכולוגים לעצמם, ללקוחות, למייצגים החוקיים ולמערכות המעורבות, את המחויבויות הצפויות ואת הדרכים להתמודדות עם מצבי ניגוד האינטרסים האפשריים. במקרים של סתירה מהותית בין הנאמנויות, יפסיקו הפסיכולוגים את מתן ההתערבות הפסיכולוגית ויבחנו הצעה להתערבות חלופית".

עוד נקבע, בסעיף 8.1 לקוד - "אבחון והערכה בהקשר טיפולי ושינוי טיפולי": "עליו [על הפסיכולוג] לאזן באופן מיטבי בין מחויבויותיו לנבחן לבין אלו של המערכת שביקשה את האבחון".

בכל המצבים הללו נדרש הפסיכולוג למודעות מקצועית גבוהה לקיומן של הדילמות, כיבוד העקרונות של התערבות מקצועית ראויה, והבהרת הדילמה והגבולות לעצמו וללקוח, באופן שיאפשר שמירה על עקרון המקצועיות.

מכל האמור לעיל מובן, כי על הפסיכולוג לתת חוות דעת בכלל, ואבחנות פסיכולוגיות בפרט, באופן אחראי ומבוסס, על מנת שהאבחנה לא תחמיר ולא תקל במצבו של הלקוח, אלא תבטא נאמנה את ההערכה המקצועית ואת צרכיו הטיפולים, ותהא משוללת מניעים ואינטרסים אחרים של הפסיכולוג או של המערכת שבה הוא פועל. מתן האבחנה צריך להיעשות תוך שימוש בידע המקצועי המצטבר ובכלים המקובלים, שכן לאבחנות פסיכולוגיות יכולות להיות השלכות משמעותיות גם מחוץ להקשר הטיפולי. על הפסיכולוג להסביר ללקוח שלו את מהות האבחנה שניתנה, מאפייניה והשלכותיה, בדרך ובשפה שתהיה מובנת לו, על מנת לקבל את הסכמתו מדעת